

עורכים: עידו יהל, טלי טוני מרקו

כרך 12, גיליון מס' 4, 8 במאי 2022

השלכות חקירת הפיצוץ בנמל ביירות על המצב הפוליטי בלבנון

ג'ואל פרקר*

באוקטובר אשתקד נהרגו שבעה בני אדם ו-32 נפצעו בעימותים שפרצו בשכונת טיונה בביירות במהלך הפגנה נגד השופט החוקר טארק ביטאר. ביטאר מונה לעמוד בראש חקירת הפיצוץ בנמל ביירות, שאירע ב-4 באוגוסט 2020. הרוב המכריע של הנפגעים השתייך לאמל או לחזבאללה, שני הארגונים השיעיים המרכזיים בלבנון, שיזמו את ההפגנות בכדי לטרפד את חקירת הפיצוץ בנמל. זאת, משום ששני הארגונים הללו חששו מחשיפת מעורבותם של אנשיהם, בנוסף לבכירים בכוחות הביטחון והממשלה, באחסון של כ-2,750 טון אמוניום חנקתי בנמל ביירות מתחילת 2014.¹ מזכ"ל חזבאללה חסן נסראללה האשים את מנהיג "הכוחות הלבנונים", סמיר ג'עג'ע, יריבה הבולט של חזבאללה, באחריות לעימותים בטיונה. לעומת זאת, זרוע התעמולה של חזבאללה הטילה את האחריות לאלימות על השופט החוקר ביטאר, שניצב במרכז התמונה עקב לחץ ציבורי בלבנון למצוא את האשמים בפיצוץ ולמצות עימם את הדין.²

חקירת פיצוץ הנמל עשויה להפליל אנשי צבא וכוחות הביטחון, וכן פוליטיקאים בכירים, כמו נביה ברי, מנהיג אמל, המכהן כיו"ר בית הנבחרים מאז 1992. בנוסף, רשת הפקידים אשר אמל וחזבאללה מחזיקים בנמל ביירות, בשדות התעופה וביתר נקודות הכניסה והיציאה של לבנון, שדרכה הם מנהלים אימפריה עולמית של סחר בסמים, נתונה גם היא לסכנה בעקבות חקירת

* ד"ר ג'ואל פרקר הוא חוקר במרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה באוניברסיטת תל אביב.

¹ "מה חזבאללה באמת רוצה?" [בערבית], *Lebanon Files*, 9 בינואר 2022.
² Marie Jo Sader, "How Hezbollah's electronic army is 'assassinating' Tarek Bitar", *L'Orient Le Jour*, October 21, 2021.

הפיצוץ בנמל.³ אך בעוד שאמל מציג עצמו כגורם שיעי מתון ששומר על החוק, חזבאללה מוכן "לקדש את כל האמצעים" הנדרשים כדי לטרפד את חקירת הפיצוץ או לפחות להבטיח שתוצאות החקירה ישמרו על האינטרסים של השיעים בלבנון, כמו גם על האינטרסים של הפטרונים באיראן ובסוריה.

מינויו של שופט לחקור את הפיצוץ בנמל הצריך הסכמה רחבה מכל קצוות הקשת הפוליטית. לפני מינויו של טארק ביטאר היה זה השופט פאדי סוואן שמונה לעמוד בראש חקירת הפיצוץ בנמל ביירות. עוד לפני שהחלה החקירה, סוואן פעל להסרת החסינות, המוקנית על פי דין, למספר דמויות פוליטיות מרכזיות, שהיו אמורות להיחקר במהלכה.⁴ הגם שהיו שחשבו שסוואן אקטיביסטי מדי בנוגע לחקירה, מקרב משפחות הקורבנות טענו דווקא כי הוא מקורב מדי לאלו שהיו אחראים על הפעילות בנמל. סוואן הוחלף לבסוף על ידי השופט ביטאר, נוצרי ממחוז עכאר, בעל הרוב הסוני, שאינו ידוע כבעל זיקה פוליטית מסוימת, ועל כן נתפס כמחליף ראוי. ביטאר רכש את השכלתו המשפטית בלבנון ועבד בעיקר כשופט פלילי, תחילה בצפון לבנון ולאחר מכן בביירות. עד שמונה לתפקידו הנוכחי, הוא עסק בעיקר בניהול משפטיהם של סוחרי סמים ורוצחים (כלומר כאלו שאינם מזוהים כחלק מהפשע המאורגן במדינה), ולכן לא היו לו נקודות השקפה עם האליטה הפוליטית. מינויו נתפס בהתחלה כמינוי "בטוח", שאינו מאיים על חזבאללה, ועל כן הארגון לא התנגד למינויו. אולם בהמשך התברר, כי ביטאר מתייחס ברצינות (או שמא "ברצינות מדויקת") לתפקידו, שואל את השאלות הנדרשות, ופועל לחשיפת האמת לשם מציאת האחראים לפיצוץ. השאלות בהן עסק ביטאר פורטו בין היתר בדו"ח של *Human Rights Watch*, הגם שדו"ח זה קרא דווקא להעביר את האחריות על חקירת הפיצוץ לאו"ם, משום שהארגון אינו מאמין שבתי המשפט בלבנון מסוגלים להטיל אחריות על הנהגת המדינה.⁵

בסמוך למועד הפיצוץ ב-2020 נעצרו מספר פקידים מדרג הביניים, כמו המנהל הכללי לשעבר של המכס בלבנון, בדרי ד'אהר. עד היום נמצאים במעצר כ-19 פקידים, בהמתנה למשפט שבינתיים מושהה. במרץ 2022 נטען בעיתון **אל-אח'באר**, המזוהה עם חזבאללה, כי מעצרים הממושך נועד להפעיל לחץ על הדרגים הגבוהים, הנתפסים כאחראים לפיצוץ.⁶ בנוסף, השופט ביטאר ביקש לעצור את עלי חסן ח'ליל, מספר שתיים באמל ומי שהיה שר האוצר הלבנוני מ-2014 ועד ינואר 2020, ואת

³ Moran Levanoni, "No Boundaries – The Syrian-Lebanese Drug Economy", *Iqtisadi*, December 22, 2021.

⁴ Nizar Saghie, "Lebanon's Battle Over Ministerial Immunity is Threatened by Impunity Politics", *The Legal Agenda*, January 18, 2021.

⁵ "They killed us from the inside: An investigation into the August 4 Port Blast", *Human Rights Watch*, August 3, 2021 [also available in [Arabic](#)].

⁶ "בני הערובה של ביטאר בתיק הנמל: המערבולת השיפוטית נמשכת" [בערבית], **אל-אח'באר**, 9 באפריל 2022.

עיאזי זעיתר, איש אמל שהיה השר לעבודות ציבוריות ב-2013, בעת שהספינה שנשאה אמונים חנקתי הורשתה לעגון בנמל ביירות. ביטאר בחן נגד שניהם אישומים שנעו בין "הזנחה" לבין "כוונה לרצח", מה שעורר את זעמו של נביה ברי, שח'ליל הוא איש סודו.⁷ אולם בשל חסינותם הפרלמנטרית של ח'ליל וזעיתר ובחירתם שלא לשתף פעולה עם החקירה, החליט ביטאר להשהות בשלב זה את החקירה.⁸

בספטמבר 2020, כחודש לאחר הפיצוץ בנמל, הטיל הממשל האמריקאי סנקציות על עלי חסן ח'ליל. בנוסף, הטיל משרד האוצר האמריקאי סנקציות על יוסף פניאנוס, השר לעבודות ציבוריות ותחבורה לשעבר, וחבר בתנועת אל-מרדה, שהוקמה על ידי סולימאן פרנג'יה לאחר הפילוג מהכוחות הלבנוניים ב-1978, הגם שחלק ניכר מהראיות נגדו נותרו מסווגות.⁹ לתנועת אל-מרדה יש קשרים הדוקים עם חזבאללה ועם משטר אסד,¹⁰ והן ח'ליל והן פניאנוס צפויים להיות עדי מפתח (אם לא חשודים מרכזיים) אם וכאשר תתנהל כסדרה חקירת הפיצוץ בביירות.

לפיכך, לחקירת הפיצוץ בנמל ביירות ישנן השלכות גם על יחסי החוץ של לבנון. הרצון בלבנון להתנער מהסנקציות האמריקאיות הוביל את נביה ברי ואת ג'ובראן באסיל, חתנו של הנשיא מישל עאון ושר החוץ הנוכחי, שגם נגדו הוטלו סנקציות,¹¹ להירתם למאמצים האמריקאים לפתור את הסכסוך הימי של לבנון וישראל. נביה ברי הבין שהוא עצמו מהווה מכשול למשא ומתן בשל קשריו עם חזבאללה, ולכן פעל בחודשים שלאחר הפיצוץ להעביר את ניהול המשא ומתן עם ישראל מהרשות המחוקקת (ומאחירותו האישית) אל הצבא הלבנוני ואל הנשיא מישל עאון.¹² הנשיא עצמו עיכב במשך שנים את המשא ומתן בשל סירובו לאשר את הצעת הגבול בימי, שהובאה בפני לבנון עוד ב-2012 (אז המשא ומתן הופסק עקב חיסולו של אחד מאנשי המפתח בצד הלבנוני, ויסאם אל-חסן, ככל הנראה על ידי חזבאללה).¹³ בפברואר 2022 הגיע ללבנון במפתיע ראש צוות המשא ומתן האמריקאי ליישוב הסכסוך הימי והציג יוזמה אמריקאית חדשה, נוחה יותר ללבנון. מישל עאון אישר את ההצעה החדשה וחתם עליה. בעיתונות הלבנונית הועלו השערות, לפיהן מישל עאון פעל כך כי הוא האמין ששיתוף פעולה עם ארצות הברית בנושא זה יביא את ממשל בידן להסיר את הסנקציות שהוטלו נגד אישים לבנוניים.¹⁴ למרות זאת, נראה שעאון נמלך בדעתו וחזר בו מהחלטתו

⁷ "Lebanon MPs stall lifting immunity in port blast probe", *France24*, July 9, 2021.

⁸ "Beirut blast probe faces derailment for second time", *Reuters*, September 27, 2021.

⁹ "Treasury Targets Hizballah's Enablers in Lebanon", U.S. Treasury Press Release, September 8, 2020.

¹⁰ "Lebanese Ministers Stress Participation in Construction of Syria", *Tasnim News Agency*, August 21, 2017.

¹¹ "Treasury Targets Corruption in Lebanon", U.S. Treasury Press Release, November 6, 2020.

¹² See: "Framework Agreement: Statement by Secretary Michael R. Pompeo", U.S. Embassy in Lebanon, October 1, 2020; James Stocker, "Putting out to sea", *War on the Rocks*, November 13, 2020.

¹³ Frederic Hof, "Parting the Seas", *New Lines Magazine*, December 4, 2020.

¹⁴ ראו, למשל: "תיחום הגבול: 'התשובה' של לבנון נמצאת בידי 'חזבאללה'!" [בערבית], אל-מרכזיה, 4 במרץ 2022.

לחתום על ההסכם. מספר שבועות לאחר החתימה, בעקבות לחץ מצד חזבאללה, הוא הבהיר שהסדר ימי מחייב קונצנזוס רחב בלבנון.¹⁵

כל התהליכים הללו משפיעים על שיח רחב יותר המתקיים בלבנון לקראת הבחירות הכלליות, שאמורות להיערך ב-15 במאי. התחושה שעולה הן מהשיח התקשורתי והן מהקמפינים של המפלגות השונות, כולל אלו השיעיות, היא שישנה ציפייה מהציבור הלבנוני שרשויות השלטון יתנהלו ביתר שקיפות ובאחריות. כך לדוגמא, חזבאללה דרש חקירה מיידית ושקופה של נסיבות אסון טביעת הספינה מול חופי טריפולי בסוף אפריל 2022, שבו טבעו למוות 13 בני אדם שביקשו לברוח מלבנון בשל המצב הכלכלי במדינה.¹⁶ אך הצטברות האסונות שהיכו בלבנון בשנתיים האחרונות (בנוסף לפיצוץ הנמל וטביעת הספינה, באוגוסט 2021 נהרגו 28 איש בפיצוץ מכלית דלק בעיירה א-תליל שבצפון לבנון) רק העמיקו את חוסר היציבות במדינה. האוכלוסייה בלבנון לא רואה באסונות הללו ובהיעדר חקירות שקופות והוגנות בעניינן, תסמין של המשבר הכלכלי החמור במדינה, אלא את המקור לו. לפיכך, מרבית הלבנונים לא הופתעו לגלות שארגונים בינלאומיים כמו הבנק העולמי וקרן המטבע העולמית מסרבים להקצות אשראי להנהגה הנוכחית של המדינה, שאמינותה ויכולותיה מוטלות בספק. כל זה עלול להשפיע על הבחירות הקרובות, שכן האוכלוסייה הנואשת של לבנון עלולה להדיר את רגליה מהקלפי, ובכך להגדיל את כוחן של המפלגות השיעיות. לפיכך, המאבק לקיום חקירה הוגנת ושקופה בעניין פיצוץ נמל ביירות עלול רק להחריף את האתגרים הכלכליים וחוסר היציבות הפוליטי שלבנון חווה בשנים האחרונות.

כל הזכויות שמורות למרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה באוניברסיטת תל-אביב. ניתן לעשות שימוש לא מסחרי בתכנים תוך ציון שמו של הכותב ומרכז משה דיין באוניברסיטת תל-אביב, בתוספת סימוכין וקישור למקור באתר של מרכז משה דיין, <https://dayan.org/he>.

¹⁵ "עאון: תיחום הגבול עם ישראל מחייב קונצנזוס לאומי" [בערבית], אל-שרק אל-אוסט, 8 מרץ 2022; "חזבאללה" משרטט 'קווים אדומים' כדי למנוע את חצייתו במשא ומתן על תיחום הגבול" [בערבית], אל-שרק אל-אוסט, 2 מרץ 2022.

¹⁶ "Hezbollah Expresses Deep Sorrow on the Tragedy of Tripoli, Its Good-hearted People", *Al-Ahed News*, April 25, 2022.